

БІБЛІЯТЭКАЗНАЎСТА, КНІГАЗНАЎСТВА, БІБЛІЯГРАФАЗНАЎСТВА

В.Е.ЛЯВОНЧЫКАЎ

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ІНФАРМАЦЫЙНЫХ РЭСУРСАЎ

На сучасным этапе прадстаўнікі ўладных структур, вучоныя і практыкі інфармацыйных рэсурсы адносяць да важных стратэгічных рэсурсаў, ад якіх у значнай ступені залежаць развіццё навукі, эканомікі, вытворчасці, адукацыі, культуры, кіраванне і інш. Напрыклад, у дзяржаўнай праграме інфар-матызацыі “Электронная Беларусь” на 2003–2005 гг. і на перыяд да 2010 г. прадугледжана фарміраванне адзінага інфармацыйнага рэсурсу на базе агульнадзяржаўнай сеткі інфармацыйных рэсурсаў, які б забяспечыў інфармацыйную падтрымку прыняцця рашэнняў на ўсіх узроўнях дзяржаўнага кіравання.

У адпаведнасці з Дэкрэтам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 5 сакавіка 2002 г. “Аб удасканальванні дзяржаўнага кіравання ў сферы навукі” ў Беларусі створаны Нацыянальны цэнтр інфармацыйных рэсурсаў і тэхналогій. Адною з важных задач яго з’яўляецца распрацоўка стратэгіі развіцця інфармацыйнага грамадства, дзяржаўнага кіравання нацыянальнымі інфармацыйнымі рэсурсамі [1].

У артыкуле 4 новай рэдакцыі закона “Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь”, прынятым 23 кастрычніка 2002 г., вызначаны такія прынцыпы арганізацыі бібліятэчнай справы і дзейнасці бібліятэк, як “каардынацыя дзейнасці па стварэнні і ўзаемавыкарыстанні інфармацыйных рэсурсаў у мэтах забяспячэння інфармацыйных, культурных, навуковых і іншых патрэбнасцей карыстальнікаў бібліятэк” [2].

Інфармацыйныя рэсурсы (ІР) могуць вывучацца ў розных аспектах: кіраванне гэтымі рэсурсамі, выкарыстанне, тэхналогія і метадыка фарміравання, даступнасць і абарона іх, прававыя і этычныя праблемы выкарыстання і інш. Мы засяродзім увагу на некаторых тэарэтычных аспектах інфармацыйных рэсурсаў, менавіта на значэнні паняцця “інфармацыйныя рэсурсы”, узаема сувязі і адрозненні ІР ад матэрыяльных і энергетычных рэсурсаў, іх уласцівасцяў.

Нягледзячы на тое, што тэрмін “інфармацыйныя рэсурсы” ў апошнія гады ўжываецца вельмі шырока ў навуковых, вучэбных, афіцыйных і даведчаных выданнях, яго змест і аб’ём дакладна не вызначаны. Так, у законе Рэспублікі Беларусь “Аб інфарматызацыі” (верасень 1995 г.) [3] тэрмін “інфармацыйны рэсурс” вызначаецца як “арганізаваная сукупнасць дакументаванай інфармацыі, якая ўключае базы даных і ведаў, іншыя масівы інфармацыі ў інфармацыйных сістэмах”. Менавіта так разумеецца інфармацыйныя рэсурсы і ў пастанове Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 28 жніўня 2001 г. “Аб дзяржаўнай рэгістрацыі інфармацыйных рэсурсаў” [4]. Тут запісана, што дзяржаўнай рэгістрацыі належаць інфармацыйныя рэсурсы, прадстаўленыя ў форме баз даных, баз ведаў, банкаў даных, а таксама ў іншай форме, якая дае магчымасць іх апрацоўкі з дапамогай электронна-вылічальнай тэхнікі. Няцяжка заўважыць, што тэрмін “інфармацыйныя рэсурсы” ў названых заканадаўча-нарматыўных актах ужываецца ў вузкім значэнні – толькі ў адносінах да электронных інфармацыйных рэсурсаў. Для параўнання прывядзём дэфініцыю паняцця “інфармацыйныя рэсурсы” ў законе Расіі “Аб інфармацыі, інфарматызацыі і абароне інфармацыі” (люты 1995 г.) [5]: “Інфармацыйныя рэсурсы – асобныя дакументы і асобныя масівы дакументаў, дакументы і масівы дакументаў у інфармацыйных сістэмах (бібліятэках, архівах, фондах, банках даных, іншых інфармацыйных сістэмах)” [5]. Прыкладна такі змест і аб’ём тэрміна “інфармацыйныя рэсурсы” пакладзены ў Пералік сумесна выкарыстоўваемых інфармацыйных рэсурсаў Саюзнай дзяржавы Беларусі і Расіі, якія падлягаюць абароне [6]. У міждзяржаўным стандарце краін СНД “Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць. Бібліяграфія. Тэрміны і азначэнні”, уведзеным у 2000 г., ёсць раздзел 3.3 “Інфармацыйныя рэсурсы. Інфармацыйныя пошукавыя сістэмы”, дзе даюцца такія азначэнні тэрмінаў: “Інфармацыйныя рэсурсы – сукупнасць даных, арганізаваных для эфектыўнага атрымання інфармацыі”, а далей: “Дакументныя рэсурсы – від

інфармацыйных рэсурсаў, прадстаўлены сукупнасцю асобных дакументаў, масіваў дакументаў ў інфармацыйных сістэмах” [7]. Можна было б прадаўжаць прыклады, якія сведчаць аб разнабоі ў вызначэнні дэфініцыі “інфармацыйныя рэсурсы”, але дастаткова і прыведзеных, каб зразумець, што гэты тэрмін ужываецца ў вузкім і шырокім значэннях. Мы будзем прытрымлівацца шырокай яго трактоўкі.

Аналіз існуючых азначэнняў тэрміна “інфармацыйныя рэсурсы” сведчыць: большасць з іх з’яўляюцца намінальнымі, гэта значыць, што не знойдзена родавае паняцце, якое ўтрымлівае ў сабе частку прымет вызначаемага паняцця. У адпаведнасці з патрабаваннямі логікі намінальнае азначэнне паняццяў не з’яўляецца азначэннем. На самай справе, у большасці выпадкаў інфармацыйныя рэсурсы вызначаюцца як сукупнасць даных, звестак, дакументаў, паведамленняў, файлаў (для электронных інфармацыйных рэсурсаў), тэкстаў, фондаў. Гэта сведчыць аб тым, што існуючыя дэфініцыі не з’яўляюцца рэальнымі, якія б былі пабудаваны з улікам родавага паняцця, дзе б затым былі пералічаны яго відавыя адрозненні. Калі ўважліва прааналізаваць тэрміны, сукупнасць якіх і сведчыць аб інфармацыйных рэсурсах, дык можна зрабіць выснову, што родавым паняццем пры іх вызначэнні з’яўляюцца веды ў шырокім сэнсе гэтага слова (укліваючы ўсе віды ведаў: жыццёвыя, навуковыя і інш.). Тады дэфініцыю гэтага тэрміна можна вызначыць наступным чынам: інфармацыйныя рэсурсы – гэта веды, зафіксаваныя чалавекам на матэрыяльным носьбіце і прызначаныя для спецыяльнага выкарыстання ў грамадстве. Па сутнасці такое азначэнне тэрміна “інфармацыйныя рэсурсы” было дадзена і аўтарамі падручніка “Інфарматыка” (М., 2000) [8, с.24]. Яно супадае з думкай А.В.Сакалова [9], які лічыць, што эквівалентам тэрміна “інфармацыйныя рэсурсы” з’яўляецца тэрмін “сацыяльная памяць”, а змест апошняга ён разумее як веды, уменні, стымулы, эмоцыі. Трэба падкрэсліць, што такія суадносіны тэрмінаў “інфармацыйныя рэсурсы” і “сацыяльная памяць” адносяцца толькі да дакументаванай сацыяльнай памяці.

Пасля вызначэння родавага паняцця “інфармацыйныя рэсурсы” неабходна ўдакладніць яго змест і аб’ём, якія і будуць характарызаваць, чым яны адрозніваюцца ад іншых відаў рэсурсаў. Як вядома, уласцівасці таго ці іншага аб’екта будуць складаць змест паняцця “інфармацыйныя рэсурсы”. У адпаведнасці з метадалагічнымі патрабаваннямі ўласцівасці любых інфармацыйных аб’ектаў (і, вядома, іх сукупнасцей) падраздзяляюцца на атрыбутыўныя і прагматычныя.

Інфармацыйныя рэсурсы бібліятэк, органаў навукова-тэхнічнай інфармацыі, архіваў, музеяў звычайна разглядаюць як інтэлектуальны і матэрыяльны патэнцыял гэтых устаноў, які дазваляе задаволіць інфармацыйныя патрэбы грамадства, яго асобных груп і індывідаў. “Па сваёй сацыяльнай значнасці, – лічыць Ю.М.Сталяроў, – інфармацыйныя рэсурсы не толькі не ўступаюць іншым відам стратэгічных рэсурсаў, якія вызначаюць у першую чаргу інтэлектуальную, а таксама эканамічную, палітычную і ваенную моц іх уладальніка” [10, с.7]. У свеце вядомым стаў афарызм: “Хто валодае інфармацыяй, той валодае светам”.

Інфармацыйныя рэсурсы падобныя да іншых, па-першае, таму, што забеспячэнне інфармацыяй неабходна для розных відаў чалавечай дзейнасці; па-другое, іх падабенства з матэрыяльнымі і энергетычнымі і ў тым, што яны маюць не толькі патрэбнасцю каштоўнасць, але і менавую вартасць. А гэта значыць, што інфармацыйныя рэсурсы могуць быць асновай грашовага абарачэння ці, па-іншаму, таварам.

Матэрыяльныя (рэчавыя і энергетычныя) рэсурсы дзеляцца на стратныя (энергетычныя, карысныя выкапні), аднаўляльныя, напрыклад сельскагаспадарчыя рэсурсы, узрастаючыя. Працоўныя рэсурсы пры ўмове росту насельніцтва ўзрастаюць, а пры яго зніжэнні – убываюць.

У адрозненне ад матэрыяльных інфармацыйных рэсурсаў ў сваёй сукупнасці прынцыпова невычарпальныя, паколькі карыстанне інфармацыяй не прыводзіць да яе змяншэння ці знішчэння. Больш таго, па меры гаспадарчай, палітычнай, навуковай, творчай дзейнасці соцыуму вырабляецца ўсё новая інфармацыя, у той жа час як папярэдняя зберагаецца. Значыць, інфармацыйныя рэсурсы пастаянна павялічваюцца. Адносна навуковай інфармацыі выведзены нават закон яе паскоранага (экспаненцыяльнага) развіцця. Такім чынам, ІР адносяцца да класа ўзрастаючых. Да іншых істотных уласцівасцей ІР адносяцца тыражаванне (любы дакумент можна скапіраваць у патрэбнай колькасці экзэмпляраў), безальтэрнатыўнасць (дэфіцыт пэўнай інфармацыі нічым нельга змяніць). ІР не ўбываюць пры іх продажы, гэта значыць, што адзін і той жа інфармацыйны прадукт можа прадавацца шмат разоў, што зусім немагчыма для матэрыяльных рэсурсаў. Акрамя таго, інфармацыя з часам не псуецца (толькі старэе), патрабуе менш таных

сродкаў для транспарціроўкі і захавання. Пералічаныя ўласцівасці ІР аказаліся ў якасці тавару вельмі важнымі і ў параўнанні з іншымі рэсурсамі выйшлі амаль на першае месца.

Да атрыбутыўных уласцівасцей таксама адносяць здольнасць інфармацыі множыць нашы ўяўленні аб рэальным свеце, лакалізаваны яе характар (ці дыскрэтнасць), з якім звязаны расейванне інфармацыі ў прасторы і канцэнтрацыя ў часе. Расейванне назіраецца не толькі на ўзроўні даных (інфармацыі), але і на ўзроўні публікацый (закон Брэдфарда). Можна сцвярджаць, што пералічаныя ўласцівасці з'яўляюцца генетычна зыходнымі для інфармацыйных рэсурсаў, але першая з іх, на наш погляд, адносіцца толькі да навуковай інфармацыі (ведаў). На самай справе, цяжка пагадзіцца, што любы від інфармацыйных рэсурсаў множыць нашы ўяўленні аб навакольным свеце, бо ёсць рэсурсы, напрыклад у галіне забаў, якія не павялічваюць нашы веды.

Ю.М.Сталяроў [10], акрамя пералічаных вышэй ўласцівасцей ІР, вылучае яшчэ такія, як адлюстраванне і агульнасць. З гэтым нельга не пагадзіцца. ІР адлюстроўваюць усе сферы чалавечай дзейнасці: навукі, тэхнікі, эканомікі, літаратуры і мастацтва, бізнесу, вольнага часу і іншыя, гэта значыць, што яны з'яўляюцца сродкам фіксацыі і трансляцыі дасягненняў культуры ў шырокім сэнсе гэтага слова. Таму можна лічыць, што ІР – гэта своеасаблівая мадэль усіх інтэлектуальных дасягненняў пэўнага грамадства.

І, нарэшце, звернемся да такой ўласцівасці ІР, як агульнасць. У самых розных відах ІР ёсць, тым не менш, агульныя рысы: адзінства прызначэння (забеспячэнне інфармацыяй усіх сфер грамадства); адзінства мэт і задач (мець такі склад ІР, які б быў дастатковым для выканання свайго сацыяльнага прызначэння); адзінства ўласцівасцей і прынцыпаў функцыянавання, а таксама крытэрыяў фарміравання; падабенства тэхналагічных працэсаў пры стварэнні ІР, што дазваляе іх стандартызаваць.

В.А.Мінкіна, аўтар тэарэтычных уводзін да раздзела "Інфармацыйныя рэсурсы", змешчаных у "Даведніку бібліяграфі" (СПб., 2002), вылучае яшчэ дзве атрыбутыўныя ўласцівасці: зменлівасць складу ІР як рэакцыю на змены інфармацыйных патрэбнасцей грамадства і складанасць вычленення актыўнай і пасіўнай частак рэсурсаў з-за розных тэрмінаў старэння інфармацыі. На наш погляд, іх нельга аднесці да спецыфічных уласцівасцей толькі ІР. На самай справе, зменлівасць як паняцце характэрна для ўсіх з'яў прыроды і грамадства. Складанасць таксама наўрад ці можа быць уласцівасцю, бо складаных аб'ектаў у грамадстве шмат, і таму складанасць як паняцце не можа быць адметнай характарыстыкай розных яго з'яў і рэчаў.

Прыкладны ўзровень уласцівасцей* звязаны з выкарыстаннем ІР у розных сферах дзейнасці грамадства, яго асобных груп і індывідаў і здольнасцю іх задаволіць патрэбнасці кіравання, матэрыяльнай і духоўнай вытворчасці. У тэорыі інфармацыі звычайна да прагматычных уласцівасцей адносяць карыснасць, паўнату, дакладнасць, навізну інфармацыі. Разгледзім кожную з іх паасобку. Карыснасць інфармацыі трактуецца як адпаведнасць яе мэтам карыстальніка. Напрыклад, калі карыстальнік вядзе навуковае даследаванне, яму не патрэбна інфармацыя забавляльнага ці адукацыйнага характару. Гэта значыць, што для той ці іншай асобы пэўная інфармацыя можа мець нулявую ці нават адмоўную карысць. З гэтага можна зрабіць выснову, што карыснасць як прагматычная ўласцівасць не з'яўляецца універсальнай характарыстыкай інфармацыі, бо ў прынцыпе той ці іншы від інфармацыйных рэсурсаў ніколі не ствараецца без мэты ці патрэбы. Тут узнікае пытанне аб розных узроўнях выкарыстання інфармацыйных рэсурсаў у залежнасці ад суб'екта (грамадства, сацыяльная група, індывід). Акрамя таго, псіхалагі адзначаюць, што пад уздзеяннем той ці іншай інфармацыі ў чалавека могуць быць як імпульсіўныя, так і валявыя рэакцыі. Першыя з іх могуць выклікаць неадэкватную імпульсіўную рэакцыю і на вусную, і на дакументную інфармацыю. Прыкладам можа быць наступны факт: у XVIII ст. назіраліся выпадкі самагубства маладых людзей пад уздзеяннем кнігі І.Гётэ "Пакуты маладога Вертэра". На сучасным этапе псіхалагі і сацыёлагі канстатуюць, што пад уздзеяннем твораў друку, кінафільмаў, музычных кліпаў, якія ўтрымліваюць у сабе зарад насілля і агрэсіі, у моладзі фарміруюцца адмоўныя рысы [11].

Паўната як уласцівасць інфармацыйных рэсурсаў у працэсе іх фарміравання азначае поўнае адлюстраванне дакументаў у залежнасці ад вызначаных мэт, фармальных і змястоўных крытэрыяў. У працэсе выкарыстання (інфармацыйнага абслугоўвання) карыстальніку патрэбна поўная інфармацыя, але карысная. А ўвогуле паняцце "паўната" з'яўляецца амаль заўсёды

* Асобныя вучоныя, напрыклад А.Б.Антапольскі, А.П.Коршунаў і іншыя, прыкладныя ўласцівасці разглядаюць праз катэгорыю "якасць". Гэта тлумачыцца тым, што апошнія звязаны з выкарыстаннем ІР і, вядома, з іх якасцю.

адносным. Нават у дзяржаўных рэгістрах, да якіх адносяцца дзяржаўныя бібліяграфічныя паказальнікі, улічваюцца не ўсе віды дакументаў, напрыклад ліставыя выданні і інш.

Дакладнасць інфармацыі таксама можа трактавацца дваяка. З аднаго боку, яна разумеецца як адсутнасць памылак у працэсе апрацоўкі інфармацыі пры ўводзе яе ў інфармацыйна-пошукавыя сістэмы, з другога – як адпаведнасць фактаў ці падзей, якія ўтрымліваюцца ў ІР, самім фактам і падзеям у рэальным свеце. Апошняя трактоўка ўжываецца адносна навуковай інфармацыі.

Навізна інфармацыі – гэта ўласцівасць, якая вызначае колькасць прыгоднай, неўстарэлай інфармацыі. У апошніх публікацыях па інфармацыйных рэсурсах, напрыклад у кнізе А.Б.Антапольскага [12], для характарыстыкі ўласцівасці навізны інфармацыі ўжываецца паняцце "актуальнасць". Яно трактуецца як тэрмін змен ў інфармацыйных рэсурсах пасля змен рэальнага свету. Разважанні вучонага аб тым, што актуальнасць будзе рознай у залежнасці ад інфармацыйных сістэм (архіваў, бібліятэк органаў НТІ, кіраўніцкіх сістэм), маюць рацыю, таму што актуальнасць не з'яўляецца універсальнай характарыстыкай ІР.

Пасля разгляду ўласцівасцей ІР неабходна ўдакладніць аб'ём паняцця "інфармацыйныя рэсурсы". Калі прытрымлівацца дэфініцыі, дадзенай у законе Рэспублікі Беларусь "Аб інфарматызацыі" і ў большасці прац, што ІР – гэта арганізацыйная сукупнасць дакументнай інфармацыі, дык тады зыходным паняццем для іх з'яўляецца "дакумент". Дакументы, як вядома, класіфікуюцца па розных прыметах: па форме прадстаўлення інфармацыі (тэкставыя, іканічныя, ідэаграфічныя, аўдыяльныя, аўдыёвізуальныя, машыначытальныя); па шырыні распаўсюджвання інфармацыі (апублікаваныя і неапублікаваныя); па прымеце грамадскага прызначэння зыходнай інфармацыі (першасныя і другасныя дакументы). Ю.М.Сталяроў яшчэ падраздзяляе дакументы на сінхронныя і дыяхронныя [10, с.20]. Калі разглядаць ІР на ўзроўні іх сукупнасцей, тады ўжываюцца паняцці "дакументны масіў" і "дакументны паток".

Інфармацыйныя рэсурсы разглядаюцца і з пункту гледжання вытворчасці інфармацыйных прадуктаў. У дадзеным аспекце зыходным паняццем з'яўляецца "інфармацыйны прадукт", а сукупным – "інфармацыйная прадукцыя". Інфармацыйная прадукцыя ў сваю чаргу падраздзяляецца на традыцыйную (рэфератыўную, аглядную) і нетрадыцыйную (электронную), да якой належаць базы даных, базы ведаў, а таксама сеткавыя інфармацыйныя рэсурсы (напрыклад, інтэрнет).

Інфармацыйныя рэсурсы можна разглядаць і на ўзроўні прыналежнасці іх да пэўных інстытутаў (сістэм). У дадзеным выпадку ўжываюцца паняцці "бібліятэчныя фонды", "архіўныя фонды", "фонды органаў навукова-тэхнічнай інфармацыі", "фонды кніжных палат" і інш. Пералічаныя сістэмы інфармацыйных рэсурсаў з'яўляюцца універсальнымі па змесце, але існуюць сістэмы, вылучаныя ў залежнасці ад віду крыніцы інфармацыі (картаграфічны фонд, сістэма статыстыкі, фонды праектна-канструктарскай і тэхналагічнай інфармацыі і інш.). Вылучаюцца сістэмы інфармацыйных рэсурсаў і па іншых прыметах (галіновыя, аб'ектныя, ведамасныя і інш.). Падрабязная класіфікацыя відаў ІР утрымліваецца ў працы А.Б. Антапольскага [12].

Такім чынам, паняцце "інфармацыйныя рэсурсы" з'яўляецца вельмі шырокім, зборным (абстрактным). Яго можна разглядаць на ўзроўні абагульняльных паняццяў "дакумент", "файл", "масіў", "паток", "фонд" і інш.

1. *Информационные ресурсы Беларуси: Каталог. Вып.1 / Республиканское унитарное предприятие “Научно-исследовательский и проектно-технологический институт информатизации и непроеизводственной сфере”.* – Мн., 2002. – С. 3.

2. *Закон “Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь”.* Новая рэдакцыя, прынятая 23 кастрычніка 2002 г. // *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь.* – 2002. – № 128. – С. 21–29.

3. *Закон Рэспублікі Беларусь “Аб інфарматызацыі”* ад 6 верасня 1995 г., №3850 – XII // *Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.* – 1995. – №33. – С.428.

4. *Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 28 августа 2000 г., № 1344 “О государственной регистрации информационных ресурсов”* // *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь.* – 2000. – № 84. – С. 26–29.

5. *Федеральный закон России “Об информации, информатизации и защите информации”* (февраль, 1995 г.) // *Библиотека и закон: Документы, комментарии, консультации, юридические советы на каждый день.* – М.: Либерея, 1997. – С. 103–114.

6. Жуков С.Н., Фролов Г.В. Перечень подлежащих защите совместно используемых информационных ресурсов Союзного государства Беларуси и России // Управление защитой информации: Рос.-бел. науч.-практ. журнал. – 2001. – Т.5. – №2. – С. 158–172.

7. ГОСТ 7.0–99 Межгосударственный стандарт “Информационно-библиотечная деятельность. Библиография. Термины и определения”. Изд.офиц. – Мн., 1999. – 23 с.

8. Информатика: Учебник. – 3-е изд., перераб. / Под ред. проф. Н.В. Макаровой. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 768 с.

9. Соколов А.В. Метатеория социальной коммуникации / Рос. нац. б-ка. – СПб., 2001. – С.248.

10. Столяров Ю.Н. Документный ресурс: Учеб. пособие для студентов высших учеб. заведений. – М.: Либерия, 2001. – 149 с.

11. Зиновьева Н.Б. Информационная культура личности: введение в курс: Учеб. пособие. – Краснодар, 1996. – С. 54.

12. Антопольский А.Б. Информационные ресурсы России: Науч.-метод. пособие. – М.: Либерия, 2004. – 424 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ